

EMILI GANDIA, EL PRECURSOR OBLIDAT

Pere Izquierdo i Tugas
Secretari de l'Associació Memorial Emili Gandia

L'any 2009, coincidint amb el centenari de la troballa de l'Esculapi d'Empúries, es va constituir al Pinell de Solsonès l'Associació Memorial Emili Gandia, que té la missió de reivindicar l'important paper d'aquest personatge en el naixement de l'arqueologia i la museologia catalanes, ja que considerem que va quedar eclipsat per la grandesa enorme dels savis amb els quals va col·laborar, i especialment per Josep Puig i Cadafalch, Pere Bosch-Gimpera i Joaquim Folch i Torres. Emili Gandia no pertanyia a la classe acomodada barcelonina i, a més, era un autodidacte sense titulació universitària; és probable que aquestes circumstàncies hagin induït a minimitzar el paper que va tenir en la represa cultural noucentista, si més no, en la base arqueològica en què s'inspira, i en la seva expressió museogràfica.

Nascut a Xàtiva, en el si d'una família menestral, el 23 de gener de 1866, Emili Gandia va arribar a Barcelona per fer-hi el servei militar. Fou destinat a fer d'ordenança a la casa del marquès d'Allella. Aquest, quan es va llicenciar de l'exèrcit, satisfet dels seus serveis, el recomanà per treballar a l'Ajuntament de Barcelona. Hi començà a la Brigada Permanent de Conservació de Parcs i Jardins i, a partir del març del 1893, féu d'encarregat del Palau Reial de la Ciutadella. Fou aquesta circumstància la que l'havia de conduir cap a la museologia i l'arqueologia: el 1899 era ascendit a conserge del Palau Reial i el 1901 a conservador del Palau. Després que aquest fou transformat en Museu d'Arts Decoratives i Arqueologia, el 1903, Gandia assumí també el càrrec de primer conservador del Museu.

La creació d'aquest Museu, prèvia a la de l'Institut d'Estudis Catalans i a la de la Junta de Museus, es podria considerar com una de les primeres expressions materials del fenomen noucentista. Per primer cop, Barcelona i Catalunya comptaven amb un museu digne i homologable a escala internacional, on es mostraven tota mena d'objectes del passat del país, en la línia del Museu del Louvre o del British Museum, salvant –evidentment– les distàncies.

De la documentació de l'arxiu Gandia es dedueix que aquest va tenir un paper clau en la disposició i presentació dels objectes i obres d'art del Museu. Es conserven, per exemple, croquis de muntatge de les sales d'art modern, amb la seva lletra, que permeten conèixer quins criteris i quina metodologia aplicava a l'hora de muntar l'exposició permanent.

Amb la creació de la Junta de Museus, Emili Gandia esdevingué el braç executor de l'acció de l'Institut d'Estudis Catalans i, després, de la Mancomunitat en matèria de patrimoni cultural.

És àmpliament coneguda la seva participació ininterrompuda en les excavacions d'Empúries des del seu inici, l'any 1908, fins a pràcticament la seva mort, que coincidí amb el final de la Guerra Civil. Sovint se'l presenta, però, com una mena de cap de colla qualificat que executava les ordres de Puig i Cadafalch, primer director de les excavacions, i després de Pere Bosch-Gimpera, que

Emili Gandia dirigeix les excavacions del barri dels temples d'Empúries.
Asseguts a l'escala d'època hel·lenística hi ha els seus dos fills.

n'és el segon. Així és com figura a la documentació oficial i a la majoria de publicacions.

Ara bé, en realitat els directors nominals de les excavacions les visitaven ben poques vegades al llarg de les perllongades campanyes, que alguns anys tan sols s'aturaren els tres mesos d'hivern. La direcció efectiva dels treballs la feia Gandia, que dirigia el treball de camp de la manera com actualment entenem que ha de ser una direcció d'excavació. O sigui, presencialment, amb el quadern en una mà i la paleta a l'altra.

I sort en tenim d'aquells quaderns en els quals prenia nota de tot el que hi veia i que després passava acuradament en net. Els diaris de Gandia, tan famosos entre els arqueòlegs, romanen encara incomprendiblement inèdits, dèficit que l'Associació Memorial Emili Gandia vol remeiar.

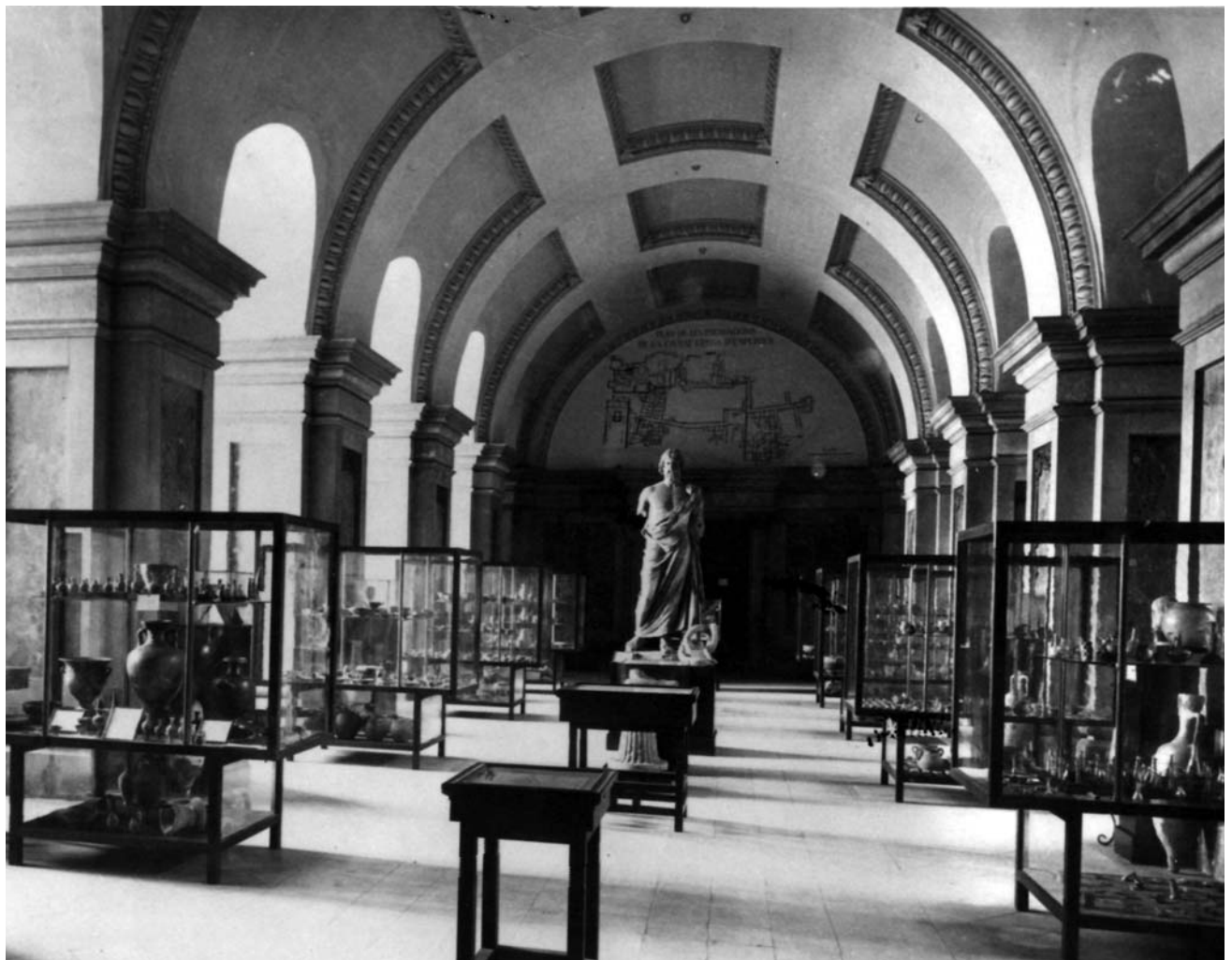
La confusió entre el director efectiu de les excavacions i el nominal, ubicat a més de cent quilòmetres, ha generat alguna anècdota suculentia, com és el cas d'algunes publicacions poc documentades i d'un dels discursos inauguraus del centenari de les excavacions, en els quals es parlava del moment en què Puig i Cadafalch trobà l'estàtua de l'Esculapi d'Empúries, escultura que fou trobada, restaurada, muntada a l'Escala, traslladada a Barcelona a la seu

del Museu de la Ciutadella i muntada allà altre cop pel mateix Gandia.

El paper de Puig i Cadafalch en la direcció de les excavacions era molt limitat, i encara ho fou més a mesura que intensificà la seva dedicació a la política. Mentre va ser president de la Mancomunitat, rebé Gandia en sis ocasions, segons ha quedat recollit en la premsa de l'època: tres cops l'any 1920, dos el 1921, i tan sols un el 1923.

Al llarg de tot el primer terç del segle XX, a Emili Gandia se li encarreguen innumbrables missions arqueològiques i relacionades amb el patrimoni cultural. És l'home de confiança que discretament resol els problemes més complexos i organitza les excavacions arqueològiques, l'adquisició d'antiguitats o les campanyes de recuperació de pintures romàniques al Pirineu. Gandia s'encarregava diligentment de resoldre qualsevol cosa, i és qui quedava com a director en funcions del museu de la Ciutadella quan el seu director, Joaquim Folch i Torres, se n'havia d'absentar.

El 23 d'agost de 1924 el consell de govern de la Mancomunitat va voler expressar públicament "l'agraïment del Consell pels seus treballs i la més sincera felicitació de la Mancomunitat per la seva competència en el servei que presta" (*La Vanguardia*, 24-8-1924). L'arxiu Gandia conté

La sala d'Empúries del Museu de la Ciutadella de Barcelona, on ara hi ha el Parlament de Catalunya. Emili Gandia fou el conservador d'aquest Museu des de la seva creació fins a la seva divisió en Museu d'Arqueologia de Catalunya i el Museu d'Art de Catalunya.

nombrosos croquis de plantes i alçats acotats de les esglésies d'on provenen les pintures romàniques que ara constitueixen la magnífica col·lecció del Museu Nacional d'Art de Catalunya. Probablement són els plànols que es van utilitzar per reconstruir els espais al Museu, i alguns potser també per il·lustrar l'obra *L'Art Romànic a Catalunya*, de Puig i Cadafalch.

També hi ha fotografies i correspondència relativa a tota mena d'actuacions sobre el patrimoni. Es tracta, per tant, d'una documentació clau per comprendre les polítiques culturals del segle passat, que han acabat conformant les bases de la nostra realitat actual.

L'any 1928, Emili Gandia participà activament en la creació del Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de València, per la qual cosa fou nomenat conservador honorari del Museu de Prehistòria de València. En el Congrés Internacional d'Arqueologia que se celebrà a Barcelona l'any 1929, Gandia hi participà a càrrec de la Diputació de València, ja que la direcció del Museu de la Ciutadella mai no fou gaire generosa amb l'arqueologia, segons es posa de manifest en diversos fets esdevinguts en els anys de la dictadura de Primo de Ribera.

Amb l'adveniment de la República i amb la figura ascendent de Bosch-Gimpera, Gandia manté i encara incrementa el seu protagonisme com a braç executor de les polítiques patrimonials i, especialment, de les excavacions d'Empúries.

Al servei de Pere Bosch-Gimpera, Gandia participà activament en l'adequació i la primera presentació del Museu d'Arqueologia de Catalunya, una institució anhelada durant vint anys, des que fou promesa per Puig i Cadafalch l'any 1915 fins que fou inaugurada el 1935.

A la primavera de 1936, als setanta anys, Gandia es va jubilar. En ocasió de la seva jubilació, la Junta de Museus acordà nomenar-lo vocal honorari, nomenament que es féu per decret del Govern de la Generalitat de 6 de juliol de 1936. Però la seva jubilació fou, de fet, anul·lada per l'esclat de la guerra. A requeriment de Pere Bosch-Gimpera, veiem que el juliol del 36 continua fent-se càrrec de les excavacions d'Empúries, i també de la protecció del jaciment i de les peces que en provenien.

En aplicació del decret de confiscació de tots els objectes d'interès pedagògic, científic, artístic, històric, arqueològic, bibliogràfic i documental, del 25 de juliol del 36, Gandia rebé una carta manuscrita de Pere Bosch-Gimpera amb l'ordre de confiscar la col·lecció de Caterina Albert, l'escriptora coneguda com a Víctor Català, per evitar que patís danys o caigués en mans del comitè de l'Escala. L'ordre arribà amb unes instruccions de Bosch per tal que Gandia fos respectuós però enèrgic. La col·lecció tenia una procedència legalment dubtosa, ja que provenia d'excavacions il·legals, però entre Gandia i Albert hi havia una llarga amistat de molts anys que inclou fins i tot un article laudatori de la segona, publicat a *La Il·lustració Catalana* dinou anys abans, el 8 de setembre de 1917. La confiscació fou penosa per a ambdues parts, que s'atribuïren mútuament el trencament d'una peça, i se n'aixecà un inventari que s'ha perdut totalment. No n'ha quedat ni l'esborrany que, de ben segur, devia guardar Gandia a casa. Per aquesta raó, foren infructuoses les gestions de Caterina Albert per recuperar la seva col·lecció després de la guerra, i aquells objectes són ara presentats a les vi-

trines de les seus de Barcelona i d'Empúries del Museu d'Arqueologia de Catalunya.

La desaparició de l'inventari podria no ser deguda a l'atzar, i tampoc no s'ha d'atribuir forçosament a Gandia ni a Bosch-Gimpera. Emili Gandia moria a Barcelona el 13 de desembre de 1939, tot just uns mesos després de la fi de la guerra. Encara amb el cos calent, el nou director del Museu d'Arqueologia de Catalunya, ara anomenat de Barcelona i assignat a la Diputació, Martín Almagro, es presentà a casa de Gandia acompanyat d'altres falangistes, en regirà els papers i se n'emportà una còpia en net dels diaris d'excavació d'Empúries i altres documents, entre els quals hi podia haver els inventaris perduts, que mai més no han aparegut.

Actiu en altres facetes associatives i hiperactiu en les tasques de recerca, protecció, adquisició, restauració, presentació i difusió del patrimoni cultural, Emili Gandia publicà molt poc. Entre les seves escasses publicacions hi ha, però, un article cabdal que signà amb el professor Manuel Cazorro, "La estratificació d'Empúries", publicat a l'*Anuari* de l'Institut d'Estudis Catalans de l'any 1916, que es pot considerar una fita molt important en el camp de l'arqueologia catalana.

Però la seva aportació científica principal és dins els diaris d'excavació d'Empúries. La informació que s'hi recull no tan sols fou la base de les publicacions de tema emporità que van signar Josep Puig i Cadafalch, Pere Bosch-Gimpera i Martín Almagro, sinó que ha continuat essent fonamental en tots els treballs posteriors sobre el jaciment.

Conscient de la importància d'aquest arxiu, el nét d'Emili Gandia, Mario Gandia Tolosa, va cedir-lo al Museu d'Arqueologia de Catalunya el juliol del 2008. La cessió incloïa una sèrie de pactes que per diverses circumstàncies no s'han pogut arribar a fer realitat, per tal que el Museu s'impliqués molt activament en la reivindicació de la figura de Gandia i en la recerca i la difusió del personatge i de la seva obra.

Vista l'escassa agilitat que ha mostrat el Museu d'Arqueologia de Catalunya en aquesta tasca, i mentre la família encara espera formalitzar la cessió i disposar d'un inventari i d'una còpia digital complets de tot allò que van lliurar, l'Associació Memorial Emili Gandia ha començat a dur a terme els treballs de recerca i de difusió amb el suport del seus descendents i d'alguns arqueòlegs i amants del món antic. Gràcies a la col·laboració voluntària dels alumnes de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, s'està procedint a transcriure tota la documentació que es va penjant a la pàgina web www.emiligandia.cat, de manera que aviat es podran fer cerques textuais sobre els manuscrits.

Esperem que aviat l'administració hi posarà també el seu gra de sorra i que es produirà el reconeixement públic que es mereix un personatge tan injustament oblidat.